

Білоусова Л. Г.

ORCID: 0000-0003-1870-6776

кандидат історичних наук,

стипендіат історичного факультету

Базельського університету (Швейцарія) у 2022–2024 рр.

за програмою URIS (Ukrainian Research in Switzerland),

голова ГО “Інтелектуальний Форум”

м. Одеса, Україна

ФІЛЕЛЛІНИ І ВНЕСОК УКРАЇНЦІВ У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНУ БОРОТЬБУ ГРЕЦІЇ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

З 2021 по 2029 роки Греція відзначає 200-річчя національно-визвольної війни за свою незалежність від Османської імперії. Боротьба тривала дев'ять років і закінчилася відновленням Грецької державності. Події 1821–1929 рр. у Греції мали величезний вплив на історію Європи, оскільки сприяли активним національно-визвольним рухам в інших країнах, передусім на Балканах. Що ж до теренів України, яка на той час перебувала у складі Російської імперії, то ця земля віддавна давала грекам прихисток і безмежні можливості вести торгіву й підприємницьку діяльність. Україна стала й колыскою Грецької революції 1821 р.: саме в Одесі у 1814 р. виникла таємна грецька організація “Філікі Етерія”, яка ідейно і практично підготувала перший етап національно-визвольної війни.

У період Грецької революції 1821 р. і війни за незалежність численні грецькі біженці мігрували переважно на південь сучасної України, де грецькі громади і місцеві мешканці надавали їм значну допомогу. У цю війну були втягнуті тим чи іншим чином майже всі країни Європи, піддані яких брали безпосередню участь у подіях у Греції. У цьому сенсі актуальним аспектом історії українсько-грецьких зв'язків видається малодосліджене питання про участь у Грецькій революції етнічних українців.

У Національному історичному музеї Греції зберігається іменний список *філеллінів* – іноземців, які безпосередньо брали участь у грецькій національно-визвольній війні 1821–1829 років. У широкому ж сенсі філеллінами були представники громадськості Європи й Америки, які співчували або в тій чи іншій формі допомагали боротьбі Греції за звільнення від влади османів наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Британський історик Вільям Сен-Клер влучно назвав філеллінів

“коханцями Греції” і наголошував на проблематичності встановлення імен у зв’язку з браком достовірних документів, наявності різних варіантів прізвищ та псевдонімів тощо [1]. Він визначив 940 імен представників 12-ти країн, 313 із яких загинули або вмерли від поранень. За даними В. Сен-Клера, найбільшу кількість становили вихідці з німецьких земель – 342, далі йшли французи – 196, італійці – 137, англійці – 99, швейцарці – 35, поляки – 30, голландці та бельгійці – 17, американці – 16, угорці – 9, шведи – 9, іспанці – 9, данці – 8 та представники інших і невідомих національностей – 33. Як бачимо, громадяни Російської імперії у цій статистиці “загубилися”.

І це не випадково, адже історичні джерела про філеллінів з Російської імперії нечисленні й неповні. Певне уявлення про етнічний склад учасників подій 1821 року в Придунайських князівствах Молдавії і Валахії, де власне відбулися перші події національно-визвольної боротьби греків, дає надзвичайно цінний архівний документ, який зберігається у Державному архіві Одеської області – “Іменний список етеристів, що перебувають у містечку Оргіїв, з показанням, хто якої нації, якої держави піддани, чи мав хто з них до виходу в Молдавію жительство в Росії й де саме, за чийми пашпортами або без них вийшли вони за кордон і нарешті де є у них постійна осілість” [2]. Серед 1000 “етеристів” (назва в офіційних документах Російської імперії всіх учасників повстання 1821 р. в придунайських князівствах), які напередодні й після поразки в битві під Скулянами перейшли з Молдавії через річку Прут на територію Російської імперії, в Бессарабію, були підданими восьми країн і представниками 23-х етнічних груп.

Згідно з цим списком, у 1821 р. у Грецькій революції брали участь піддані *Османської імперії* – 840 осіб (серед них, згідно з текстом документа, були греки, молдовани, серби, албанці, арнаути, “малоросіяни”, волохи, бошняки, “великоросіяни”, “вихрести з євреїв”, “вихрести з турків”), *Великобританії* – 81 (зокрема, греки островів Іонічного моря та один іспанець), *Російської імперії* – 35 (греки, “великоросіяни”, “малоросіяни”, молдовани, “чорноморець”), *Австрії* – 29 (поляки, молдовани, “склавуни з Бокадекатеро”, “руснаки”, італійці, “малоросіяни”, угорці, грек, німець), *Франції* – 3 (французи), *Саксонії* 1 (саксонець), *Пруссії* – 1 (пруссак), *Неаполя* – 1 (неаполітанець), *Чорногорії* – 2 (чорногорці); 7 не зазначили підданство.

Кількісний склад етеристів відповідно до їхньої національної приналежності, за офіційною термінологією того часу та як вони самі себе ідентифікували, є таким: греки – 530, молдовани (“молдован”) – 192, болгары (“болгар”, “булгар”, “болгарин”, “булгарин”) – 132, серби (“серб”, “сербин”, “сырбу”) – 69, українці (“малоросіяни”) – 15, волохи (“валах”, “волох”, “волах”) – 11, “руснаки” – 11, цигани – 6, поляки – 4,

арнаутки – 4, “склавуни” – 4, росіяни (“великороссиянин”, “русской”) – 4, угорці (“угорец”, “венгер”) – 3, німці (“немец”, “саксонец”, “пруссак”) – 3, албанці – 3, італійці (“итальянец”, “неаполитанец”) – 3, французи – 3, чорногорці – 2, боснійці (“бошняк”) – 2, іспанець – 1, чорноморець (“російскоподанный, из Черномории”) – 1, вихрещені з євреїв – 3, вихрещені з турків – 3, не вказали або не знають націю – 2.

Встановлення етнічної приналежності філеллінів іноді є досить проблематичним, оскільки потребує врахування таких базових критеріїв, як самоідентифікація, підданство, постійне проживання на певній території, віросповідання та інші біографічні дані.

Етнічні *українці* в офіційній документації зазначені як “малоросіяни”, “руснаки” і “чорноморці” – піддані трьох імперій – Російської, Османської та Австрійської, а саме:

російськوپіддані (5): “малоросіяни” Діордій Макєєв із м. Полтава, Григорій Борода з Херсонської губернії, Петро Маркович із м. Васильків Київської губернії, Микола Матковський із м. Хотин; Андрій Чиховецький із с. Косиновка Київської губернії;

турецькوپіддані (6): “малоросіяни”, що мешкали в Молдавії – Микола Добровольський, Костянтин Запорожану і Павло Іванов із м. Ясси, Федір Ісак із с. Семенешти, Олекса Лазарь із с. Домнешти, Павло Подольський із с. Брибешти Яського цинуту;

австрійськوپіддані (3): “малоросіяни” Микита Прокоп’єв, Тодор Стефан і Данило Спирчук (Спричук) – вихідці з Буковини Австрійського володіння, що мешкали в Молдавії (підданство не зазначено).

Григорій Березовський підданство не зазначив, але показав, що він “малороссиянин” із м. Сороки Бессарабської області, швець, мешкав у Молдавії 12 років (тобто, з 1809 р., до приєднання Бессарабії до Російської імперії). Міг бути турецькوپідданим або російськوپідданим.

“Чорноморцем” назвав себе російський підданий з українським прізвищем Йосип Черновенко, який розповів, що за 9 років до повстання прибув з Чорноморії до Галаца, де рибалив [2, № 734]. Свого батька назвав “Іваном Чорноморцем”. Можна з упевненістю припустити, що це були козаки Чорноморського козачого війська, переселеного Катериною II на Кубань – у Чорноморію.

“Руснаками” показали себе 11 представників етнічної групи, ареалом заселення якої була переважно територія Закарпаття, Буковини і Галичини, також Східна Словаччина, Сербська Воєводина, Польща, Угорщина, Молдавія. Назва відповідає сучасному терміну “*русини*”, який відносять переважно до сучасних західних українців, але в силу неоднорідності русинства до них також відносилися молдовани й інші нації. Серед русинів-єгеристів – вихідці з австрійської Буковини (3 особи) і Молдавії-Валахії (8 осіб, в основному з Ботушан), із них:

– *турецькопіддані* (8): мешканці Молдавії Кость Андреев, Іван Бурлін, Григорій Гуцул, Тодор Коюк, Микола Лознян, Симіон Павлович, Іван Падулар, Петро Бузіян;

– *російськопіддані* (2): Василь Ніколаєвич із с. Вербоivecь Чернівцького цинуту Буковини; Матей Русу з м. Сучава (Буковина);

– *австрійськопідданий* (1): Олекса Сороконох із с. Гаткай біля м. Сучава (Буковина) [2, № 544, 561, 562, 563, 564, 567, 568, 569, 572, 576, 709].

Таким чином, до міжнародного списку філеллінів можна додати імена понад двох десятків філеллінів-українців, що взяли безпосередню участь у бойових діях.

Цікаво порівняти ці дані з відомостями про представників *російської нації* (у документах – “великороссянин”, “русской”, “русской нации”), якими себе зазначили 4 особи. З них підданство назвав лише Андрей Орлов – старообрядець-липован, турецькопідданий з Молдавії, мешканець с. Кітрешти Гушського цинуту, який у Галаці мав свою лавку, а також займався рибальством. Вірогідно, таке ж підданство мав Тарас Федоров – липован з Молдавії, мешканець с. Манойлівка, який у Росії ніколи не бував. Федір Богомислов повідомив, що він мав осілість у казенному селі Гаврилковому Ярославської губернії, у Молдавію перебрався водою з Херсона до Галаца за 11 років до подій 1821-го і до “вступу в етеристи” займався рибальством. Кріпосною людиною російської нації показав себе і Григорій (прізвище не вказав) – служитель етериста, грецького капітана Єгора Лізгари.

Тема участі у грецькому національно-визвольному русі етнічних українців та представників інших національностей, що мешкали на теренах України, є актуальною для подальших досліджень. Це і важливий аспект історії міждержавних зв'язків України і Греції, і надихаючий приклад героїзму й жертвності в ім'я свободи та незалежності обох народів.

Література:

1. St. Clair, William. That Greece Might Be Free: The Philhellenes in the War of Independence. Cambridge, Open Book Publishers, 2008. P. 354–356.

2. Державний архів Одеської області. Ф. 1 (Управління новоросійського и бессарабського генерал-губернатора). Оп. 214. Спр. 7, ч. 2 (“О перешедших в Бессарабию по случаю возмущения в Молдавии этеристах и заграничных семействах. Тут и вся переписка об этеристах. 29 марта – 13 августа 1821 г. ”. – Арк. 422–578 зв. Список опублікований у виданнях: Білоусова Л. Етеристи в Бессарабії. 1821–1823. [Збірник документів. Текст]. Грецько-Українська палата. Авт.-упорядн. Лілія Білоусова; Наук. ред. Ірина Матяш; Рец. Валерій Томазов, Власіс Агтзідіс.

Одеса: ТЕС, 2020. 672 с.; Λιλια Μπλοούσοβα. Φιλικοί στη Βεσσαραβία έτη 1821–1823. Έγγραφα του Κρατικού Αρχείου της Περιφέρειας Οδησσού / Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού. Αθήνα: Εκδόσεις "Ελληνικά Γράμματα", 2022. 666 σ.

УДК 94

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-60>

Мартинчук І. І.

ORCID: 0000-0002-9665-3289

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

та спеціальних галузей історичної науки

Донецький національний університет імені Василя Стуса

м. Вінниця, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН І РИЗИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ ГРЕКІВ НАДАЗОВ'Я

Ключові слова: музей, музейні колекції, історико-культурна спадщина, греки Надазов'я, російсько-українська війна, Донецька область.

З початком російської повномасштабної агресії проблема музейної спадщини Донеччини значно загострилася, позаяк частина музеїв, що продовжували працювати на підконтрольній Україні території, потрапили у прифронтову зону і були вчасно евакуйовані; інші з різних причин залишилися на окупованій території. На сьогодні під російською окупацією знаходяться більшість музейних установ Донеччини, у яких зібрані історико-культурні матеріали, твори мистецтва, старовинні артефакти і предмети побуту представників грецької етнічної спільноти Надазов'я.

Отож, метою доповіді є огляд сучасного стану музейних установ Донеччини, у яких зберігаються артефакти і предмети повсякденного ужитку греків Надазов'я в умовах російської військової агресії. Задля описання використовується інформація з відкритих джерел, а саме: офіційних сайтів музеїв, Донецької облдержадміністрації, соціальних мереж (сторінки музеїв, державних органів управління культури у Facebook, мас-медіа тощо).

У затвердженому КМУ в грудні 2021 р. переліку музеїв, у яких зберігаються музейні предмети, що належать до державної частини